

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”

ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

**КАТЕДРА "СТАРА ИСТОРИЯ, ТРАКОЛОГИЯ И
СРЕДНОВЕКОВНА ИСТОРИЯ"**

ГРАДСКИ СВЕТЦИ – ПАТРОНИ В ДАЛМАЦИЯ

ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО

АВТОРЕФЕРАТ

**НА ДИСЕРТАЦИЯ ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНА И
НАУЧНА СТЕПЕН "ДОКТОР"**

Докторант:

Стефан Колев

Научен ръководител:

Доц. д-р Ивайла Попова

СОФИЯ

2017 г.

Дисертационният труд „Градски светци-патрони в Далмация през Средновековието“ се състои от 249 стандартни печатни страници и съдържа: увод (с. 5-29), историографска справка (с. 10-15), историко-географска концепция за Далмация (с. 16-29), три основни глави (с. 30-211), включващи общо осем основни части, всяка разделена на осем подчасти, заключение (с. 212-215), библиография (с. 216-234), в която са посочени списък на съкращенията, използвани извори и литература, както и 4 приложения (с. 235-249), включващи историко-географска карта на разглеждания район и богат авторски снимков материал. В дисертационното изследване е приложен научен апарат, състоящ се от 587 бележки под линия.

Съдържание:

Увод	4 стр.
Извори и историография	9 стр.
Историко-географска концепция за Далмация	10 стр.
Първа глава: Градски светци-патрони в Северна Далмация	11 стр.
<i>1. Задар – Света Анастасия</i>	11 стр.
<i>2. Задар – Свети Хрисогон</i>	13 стр.
<i>3. Задар – Свети Зоило</i>	14 стр.
<i>4. Задар – Свети Симеон</i>	15 стр.
Втора глава: Градски светци-патрони в Централна Далмация	17 стр.
<i>1. Трогир – Свети Иван</i>	17 стр.
<i>2. Сплит – Свети Домниус</i>	18 стр.
Трета глава: Градски светци-патрони в Южна Далмация	19 стр.
<i>1. Дубровник – Свети Влас</i>	19 стр.
<i>2. Котор – Свети Трифон</i>	21 стр.
Заклучение	22 стр.
Приноси	25 стр.
Публикации, участия в научни форуми и специализации	27 стр.

Увод

Както всички средиземноморски градове и тези в Далмация са мултиетнически и мултикултурални. Умело използвайки сложната политическа ситуация в региона, те успяват да изградят относителна самостоятелност, макар и официално да се намират под чужда власт или протекция. Природните дадености, неразривната връзка с хинтерланда (селото), основният поминък (търговията) определят до голяма степен насоките на тяхното развитие. Сред разнородното по етнос и език население постепенно се създава усещане за единна принадлежност към съответната градската общност. Възниква специфична градска култура, светска и духовна, важна част от която играел местният светец-покровител, чието значение несъмнено ще излезе извън рамките на църквата.

Светец-покровител е фигура в християнството, която закриля отделен човек, семейство, народ, селище, земеделска дейност, занаят, представители на определена социална група. Светците-покровители често стават защитници на местата, където са родени, където са живели, където са погребани или се пазят мощите им, или с които са свързани по някакъв начин посредством пророчество или чудо. Основната функция на светците-покровители е да покаже, че всяка човешка дейност може да бъде осветена, стига тя да бъде движена от благородни пориви и искрена обич. Дობлижаването по този начин на християнството до живота на обикновения човек в Средновековието всъщност прави религията много по-достъпна от чисто психологическа гледна точка. Много често един светец в своята защитническа функция замества някое познато до този момент езическо божество.

Обект на изследване в тази дисертация са именно група светци-патрони на градове в Далмация. Предмет на изследване са появата и развитието на религиозните култове към тях и отражението им върху материалната и духовна култура в далматинските градове. Целта на проучването е да бъдат открити общите фундаментални характеристики на култовете към светците-покровители на градове в Далмация, но също така и специфичните особености при всеки един разгледан пример.

Първият основен проблем, с който се сблъсках, беше изборът на конкретни светци, които да изследвам. При наличието на огромно разнообразие от имена, да разгледам всеки един от тях, би било по-скоро дело за десетки години. При липсата на толкова време реших, че най-удачно е да прибягна до помощта на географията. „Няма география без история, но и историята не може да се обясни без географията.“ Тези думи на изтъкнатия френски историк Жак льо Гоф послужиха за ориентир в сложната ситуация. Далмация като регион може да се поделит на три основни части – Северна, Централна и Южна. Именно те бяха в основата при бъдещата категоризация на светците. Три е божествено число, което напълно кореспондираше с духа на бъдещата дисертация. Трима светци обаче са твърде малко, за да бъде представително подобно проучване. Ето защо избрах трите региона и впоследствие най-характерните за тях светци, които създават една сравнително пълна картина на разглеждания проблем.

В Северна Далмация съществуват два големи градски центъра – Задар и Шибеник. И двата разполагат със светци-покровители, които заслужават внимание. Разсъждавайки върху този момент сметнах, че ще бъде удачно да конструирам дисертацията по такъв начин, че да разгледам няколко основни светци, но да има и глава „Други светци...“, където макар и по-накратко да се споменат още значими представители. Тъй като защитникът на Шибеник е свети Архангел Михаил, който не е историческа фигура, сметнах за по-удачно той да бъде представен по-бегло в текста. От своя страна Задар, който е център на архиепископия и днес, може да се похвали с цели четирима светци-покровители (Анастасия, Хрисогон, Симеон, Зоило), към които спокойно може да се добави и името на един епископ, донесъл немалко слава и мощи на града – свети Донат.

Когато се говори за Централна Далмация няма как да не се започне от най-големия градски център – Сплит. Той не само е център на архиепископия, но е живото сърце на региона. Освен всичко друго градът е бил седалище на важния църковен събор от 925 година, а шест века по-рано и място, където е дочакал старините си един от най-големите врагове на християнството, спомогнал пряко и за появата на голяма част от познатите ни днес светци - император Диоклециан (284-305). Основният култ тук е към свети Домниус. Макар и малък като население, съседният град Трогир е

оставил дълбока следа в културата и историята на Далмация. До голяма степен това се дължи на един епископ - Иван, който имал нелеката задача да оглавява местната църква в годините, когато средновековната хърватска държава изгубила своята независимост за сметка на Унгария. Приносът му за отстояването на местната църковна традиция и помощта за плавната промяна на политическата власт са оставили дълбок отпечатък в съзнанието на далматинците. След като е признат за светец, този човек съвсем естествено намира своето място в следващите страници на тази дисертация, защото показва, че дори и в годините на Същинското средновековие могат да се появят светци, които да конкурират доказаните имена от времето на император Диоклециан (284-305).

Главното населено място в Южна Далмация е Дубровник. Дълги години играл важна роля на единствен търговски конкурент за Венеция, той е спомогнал за изграждането на един от основните култове не само в Далмация, но и в целия свят – този на свети Влас. В тази част намира място и град Котор, единственият нехърватски представител. Името на неговия светец-покровител Трифон е достатъчно авторитетно, за да намери място в тази дисертация. Освен всичко друго той е може би и най-познатият в България от всички споменати светци и безспорно би предизвикал интерес у читателите.

След избора на светците-покровители, които ще бъдат разгледани, е редно да спомена няколко думи и за структурата на изложението. Тя се определя от конкретните цели, които си поставям с написването на този труд. Главната и основна задача е светците да бъдат представени в максимално изчерпателен и същевременно съобразен с ограниченията в обема, които съм си поставил, вид. Тъй като наличната информация за отделните светци е различна по обем, то беше необходимо да съставя конкретен план, по който да бъде представен всеки един от тях. Това би улеснило сравнението между тях на по-късен етап в случай, че съществува подобен интерес. Всеки един от основните светци-покровители е разгледан в рамките на 20 до 30 страници. За някои от тях наличната информация е в значителни обеми, а при други като свети Зоило например, е твърде оскъдна. Именно това налага рамкирането на съдържанието, за да не се стига до известно фаворизиране на определени светци за сметка на други.

Основните задачи на изследването са решавани в следните осем части, представени за всеки един светец. Първата информация е свързана с данни за неговия живот и чудеса, които е извършил преди да се пресели при своя Небесен господар. Тази част се уповава главно върху различните жития, които са писани през вековете за конкретните личности. В частта „Поява на култа“ се търсят отговорите на въпросите относно точните местоположения, където мъчениците приемат своята смърт, първите години на култовете и разпространението на вярванията по места преди появата им в Далмация. За частта „Други светци...“ вече стана дума по-горе. Тя е изключително изпъстрена откъм информация, предадена в максимално телеграфен и все пак изчерпателен стил. Наличието на подобна част спомага за появата на повече от тридесет светци-покровители от целия далматински регион на страниците на тази дисертация. Следващата част „Пренос на култа и мощи в Далмация“ разкрива специфичните причинно-следствени връзки и особености довели до появата точно на тези култове в разглеждания ареал. Тук се дава и повече яснота относно множеството сведения за наличие на конкретни мощи и в други земи, истинността на някои от които, е напълно невъзможна за доказване. „Чудеса в Далмация/ Прояви на светеца“ е посветена на всичко позитивно, което се случва в съответния град и е изцяло или частично приписано на светата намеса. Отделя се внимание и на отношението, което местните жители имат към своя защитник. В следващата част се дава най-обща представа за появата и развитието на главните храмове, посветени на съответните религиозни фигури. Тук се обръща внимание на архитектурните им особености, както и на красотата при украсата им, било то рисувана или скулптурна. В тази глава се дава и по-подробна информация за светите реликварии, които се съхраняват в съответните храмови съкровищници. Следващата част „Празник на светеца“ свидетелства за директното отношение на местното население и градска управа към своите покровители. Тук се проследяват честванията от Средновековието до наши дни. На места са правени любопитни паралели, които показват сходствата и различията, които се наблюдават във времето и пространството. Няма съмнение, че тази част има и по-силно отношение към етноложката страна на проблематиката. Тя е засегната и в последната част, която е озаглавена „Изкуство и памет“. Тук са представени някои народни вярвания, приписващи различни защитнически свойства на разглежданите светци. Освен това

са разгледани и редица особености при художествените изображения на светците, както и някои от най-емблематичните примери за тях.

Макар акцентът на дисертацията да е Средновековието, спецификата на проблематиката налага хронологичните рамки на разглеждания период да бъдат доведени до най-ново време.

В дисертацията са използвани широк набор от изследователски методи и подходи. На първо място може да се посочи интердисциплинарният подход. Освен историческите писмени извори и източници в хода на проучването са включени достиженията на етнологията, географията, история на изкуството. Сравнително-историческият метод позволява да се използват свидетелствата на различни автори, за да се създаде най-пълна представа за самите светци като исторически фигури, а също и за появата и развитието на религиозните култове. Показани са множество сходства, но също така са разкрити и не малко на брой различия, които именно водят до многообразието от примери за култове на светци-покровители в Далмация. Систематичният метод позволява те да бъдат разгледани като част от общата тенденция в региона, да бъдат открити вътрешните и външните връзки между различните аспекти на тези религиозни култове и да бъде обобщен единен модел, по който те се развиват, макар и в условията на адаптивност към конкретната историко-географската среда. Описателният метод е силно застъпен на моменти. Това проличава в пълна степен в частите, посветени на главната църква и празника на светеца. На редица места в текста са правени анализи върху конкретни проблеми, свързани с дадени патрони. Не липсват и синтезирани обобщения на база предходни разсъждения и посочени факти. Характерът на творбата изисква и използването на някои изследователски методи характерни за етнологията. Безспорно от основно значение за съставянето на текста е личното ми впечатление за Далмация и местата, където се появяват и развиват разглежданите от мен култове. Включеното наблюдение доведе до един по-точен и обстоен извод за реалната ситуация в градовете. Изключителна роля за текста изигра и посещението ми на празника на свети Влас, което спомогна за точното описание на случващото се днес и съответно сравнителния анализ спрямо това, което имаме като информация за честването в миналото. По време на пътуванията ми в Далмация съм имал възможност да

използвам изследователския метод на интервюто, докато съм беседвал по част от проблемите с някои от цитираните в изложението учени, представители на духовенството, както и произволни жители на региона.

Извори и историография

Като най-стар писмен източник, даващ информация, по изследваната проблематика, бих посочил светата Библия. Пълни с подробни сведения за светците-покровители в Далмация са техните жития, съставени основно през IV век. Масовите преписи от следващите V и VI век всъщност съдържат текстовете достигнали до нас. От тях получаваме информация за живота и чудесата на светците, както и преноса на мощите им. Сред по значимите автори от ранния период са свети Амвросий и свети Йероним. С огромна тежест са средновековните творби на Константин Багренородни, Якопо да Варезе и Тома Архидякон. Важна информация по темата дават и някои документи, издадени от хърватски и унгарски владетели и Църквата.

По темата за Далмация като цяло и светци-покровители в частност са работели учени от различни държави. Най-много са хърватските. Сред по значимите имена са тези на Иван Лучич, Марко Костренчич, Иван Вучетич, Божо Цветкович, Иво Петричоли, Цвито Фискович, Милан Иванишевич, Търпимир Ведриш.

От италианската школа ще спомена Даниеле Фарлати, Якопо Колети и Серафино Раци. От английската е важно името на Албън Бътлър. Не мога да пропусна френските медиевисти Жак льо Гоф и Пиер Кабан, както и белгиецът Иполит Делехайе. Руската школа има своя най-значим представител в лицето на Димитрий Ростовский.

В България темата е слабо застъпена. Ще открия имената на Христо Матанов и това на Рачко Попов.

Като цяло смятам, че проблематиката е слабо застъпена в българската историография и определено тази дисертация би имала важно значение при бъдещи изследвания.

Историко-географска концепция за Далмация

Далмация е природно-географска и културно-историческа област разположена в Югоизточна Европа. В най-общи линии тя обхваща източното адриатическо крайбрежие, прилежащите му острови и планинския хинтерланд. Характерните природни дадености – релеф, хидрология, климат определят насоките за развитие в поминъка на местното население. По време на бурното си историческо развитие територията съставляваща Далмация е търпяла корекции. Името идва от илирийската дума за овца, използвана в названието на едно племе. В продължение на няколко века регионът се владее от Римската империя. От съществено значение за тази дисертация е периодът на император Диоклециан (284-305), когато са извършени редица гонения над християни довели до мъченичество и поява на светци. След разпада на империята Далмация е основно в пределите на Византия. Периодът на Карл Велики (768-814) и неговата офанзива в региона усилват влиянието на папата. Следват години на утвърждаване самостоятелността на крайбрежните градове. В основата на комуналното устройство бива градският статут. Този документ налага венецианския модел на градско самоуправление. Възприемат се редица полезни практики в сферите на администрацията, правото, търговията от Серенисимата, както и другите италиански градове. Населението бива разнородно. В градовете си дават среща представители на различни култури, социални прослойки, професионални сфери. Употребяват се няколко езика (латински, италиански, славянски). Освен преобладаващите католици, в градовете живеят православни и юдеи. Властта в региона си оспорват Византия и Венеция. Хърватската държава се радва на независимост от началото на IX век до 1102 година, когато минава под унгарска власт. До XIV век основен конкурент за надмощие в региона е Унгария. Важна роля играят Сърбия и Босна, основно в Южна Далмация. Повратен момент за съдбата на Далмация е продажбата на региона на Венеция в 1409 година. Стабилна власт в почти всички земи от Истрия до Которския залив в периода между 1420 и 1797 година осигуряват тотална морска доминация на Серенисимата. Единствен търговски конкурент им е Рагуза, която съществува като независима държава между 1358 и 1808 година. Във военно отношение заплахата за Венеция идва от Османската

империя. В началото на XIX век регионът е за кратко под френска власт. Следва един век Хабсбургско управление. След разпада на великата монархия Далмация е част от Кралството на сърби, хървати и словенци, по-късно известно като Югославия. След известна италианска окупация в годините на Втората световна война и краха на държавата на усташите, Далмация е в пределите на Титова Югославия. След нейния разпад в началото на 90-те и окончателния мирен договор в Дейтън през 1995 година, почти цяла Далмация остава в пределите на Хърватия. Само най-южните части попадат в Черна Гора, а една къса крайбрежна ивица в рамките на Босна и Херцеговина.

Днес Далмация е дом на близо един милион души, използващи по оптимален начин богатите природни ресурси и съхраненото културно-историческо наследство в името на общото благо и бъдещия просперитет.

Първа глава: Градски светци-патрони в Северна Далмация

1. Задар – Света Анастасия

Сведения за живота на светицата

Анастасия била родена в знатна римска фамилия. От малка приела Христовата вяра. Неин наставник бил Хрисогон, който бил погубен по заповед на император Диоклециан. През целия си живот Анастасия следвала неговите повели и подпомагала изпадналите в нужда християни. Заради това била заловена, измъчвана и изгорена на 25 декември, 304 година.

Поява на култа

В тази част се описва началото на култа към света Анастасия в Сирмиум, както и разпространението му в годините на Ранното Средновековие в Константинопол и Рим. Посочени са и още няколко локации, за които се появяват сведения, че притежават нейни мощи.

Други светци и култове в Задар

Тук се описва накратко животът на епископ Донат и неговата богоугодна дейност. Той пренася мощите на света Анастасия от Константинопол в Задар, а също така реконструира и ротондата „Света Троица“. Играе важна дипломатическа роля между Византия и франките.

Пренос на култа и мощи в Далмация

Накратко е разказана историята за преноса на светите мощи от Константинопол в Задар. Посочен е несполучливият опит на венецианците да откънат реликвата, както и свидетелствата на редица пътешественици, които са видели светите мощи в Задар.

Чудеса в Далмация/ Прояви на светицата

Накратко е разказана историята с бурята, която се разразила при пристигането на мощите в Задар. Споменава се и ролята на светицата за излекуването на душевноболните.

Главна църква

Детайлно е разказана историята на храма. Споменава се за първата църква на това място, мащабната романска реконструкция от XII век, както и последвалите готически и барокови промени. Споменати са най-значимите елементи на интериора, в това число саркофагът на света Анастасия. В края се дава бегла информация за баптистериума и камбанарията.

Празник на светицата

Тук се споменават двете дати, на които се отбелязва света Анастасия – 25 декември и 15 януари.

Изкуство и памет

В тази част се дават някои от най-емблематичните примери за рисувани образи и скулптури на света Анастасия. Посочват се характерните особености, които налагат зографите, както и примери за покровителството ѝ.

2. Задар – Свети Хрисогон

Сведения за живота на светеца

В тази част се споменават различни версии за живота на светеца. Прилагат се някои от изворните материали. Като цяло се стига до извода, че Хрисогон е родом от Рим, бил учител на света Анастасия и е погубен по заповед на император Диоклециан в Аквилея. Отхвърля се възможността той да е имал епископски сан и се представят някои версии относно бъркането му с други исторически фигури, носещи това име.

Поява на култа

Тук се разсъждава върху точната дата на мъченическата смърт на свети Хрисогон. Стига се до заключението, че най-вероятно това е 24 ноември 303 година. Следват разсъждения относно мястото, където е бил погребан Хрисогон. Дават се предположения в района между Аквилея и Градо и се заключава, че най-вероятно гробът е бил в църквата „Свети Прот“ в днешното селище Сан Канциан Деисонцо.

Други светци и култове в Задар

В тази част е предадена тъжната съдба на три сестри Хиония, Агапия и Ирина. Те били ученички на Хрисогон, които загинали, заради Христовата вяра.

Пренос на култа и мощи в Далмация

В тази част авторът представя на читателите цели четири версии относно преноса на мощите на свети Хрисогон от Аквилея в Задар. В последствие е споменат моментът с тяхната кражба и евентуална българска връзка със случая. Не е пропуснат Четвъртият Кръстоносен поход, когато в 1202 година бил оплячкосан Задар. Следват различни споменавания на мощи на свети Хрисогон у видни рицари, а също и сведения на няколко пътешественици от Късното Средновековие, които се поклонили на реликвите в Задар.

Чудеса в Далмация/ Прояви на светеца

Не са много конкретните примери за чудеса, извършени от свети Хрисогон, достигнали до наши дни. Обобщени са някои важни прояви и най-вече е наблегнато на ролята му на защитник и появата на съответната хералдика свързана с това.

Главна църква

Първоначално в града имало църква посветена на свети Антоний. След преноса на мощите на свети Хрисогон в нея, тя е преименувана. Постепенно се съгражда цял манастирски комплекс. Днешният храм е в романски стил от XII век, а камбанарията така и не е завършена.

Празник на светеца

Споменава се за вечерната литургия, отслужвана на 24 ноември в катедралата „Света Анастасия“.

Изкуство и памет

Посочени са някои характерни особености при изобразяването на свети Хрисогон върху картини и релефи. Набляга се на често срещания му образ на воин.

3. Задар – Свети Зоило

Сведения за живота на светеца

Свети Зоило играл посредническа роля между света Анастасия и свети Хрисогон.

Поява на култа

Култът към свети Зоило се появява през IV век в Аквилея.

Други светци и култове в Задар

За да няма повторения на светци, тази част остава празна.

Пренос на култа и мощи в Далмация

Тук става дума за съхранението на мощите на свети Зоило в църквата „Света Богородица Велика“ и в последствие преносът им в катедралата. Любопитен момент е свързан с грешката, която допускат някои пилигрими смятащи, че мощите на свети Зоило са всъщност на пророк Иоил.

Чудеса в Далмация/ Прояви на светеца

Смята се, че свети Зоило помогнал на унгарците да изгонят венецианците през 1357 година.

Главна църква

Няма сведения някога да е съществувал храм, посветен на свети Зоило в Задар.

Празник на светеца

Накратко е разказано за протичането на празника в миналото. Обяснена е основната причина за сблъсъка между местното хърватско население и венецианците и италианците относно честването.

Изкуство и памет

Паметта за свети Зоило е избледняла с годините. Съхранена негова скулптура може да се открие върху олтара на „Свети Хрисогон“.

4. Задар – Свети Симеон Богоприемец

Сведения за живота на светеца

Текстът запознава с Библията и написаното в нея относно свети Симеон. Разказва се и за неговото минало и ролята му в превода на Стария Завет на гръцки.

Поява на култа

Култът към свети Симеон се появил в Йерусалим. През VI век мощите са пренесени в Константинопол като те се споменават там до края на XII век.

Други светци и култове в Задар

Тук е разказана историята на свети Яков от Задар, който е покровител на италианския град Битето.

Пренос на култа и мощи в Далмация

В тази част е спомената възможната поява на мощи на свети Симеон в двора на Карл Велики. Подробно е описана и кражбата на реликвата от Константинопол по време на Четвъртия Кръстоносен поход и начина, по който тя достига Венеция. Представена е и другата хипотеза, според която мощите попадат в Задар. Авторът разсъждава и върху противоречивите сведения на пътешественици, видели мощите в града.

Чудеса в Далмация/ Прояви на светеца

Разказана е историята с опита за кражба на пръст от страна на кралица Елизабет Унгарска. Представени са редица чудеса, основно изобразени и върху подарения от кралицата саркофаг.

Главна църква

Първоначално храмът бил посветен на свети Стефан, но след преноса на мощите на свети Симеон в него през 1632 година е преименуван. Подробно са описани саркофагът, подарен от кралица Елизабет, както и интериорът на църквата.

Празник на светеца

Свети Симеон се свързва с празника Сретение Господне на 2 февруари, но също така се отбелязва и на 8 октомври в Задар.

Изкуство и памет

В иконографията свети Симеон се изобразява като възрастен мъж, облечен като еврейски свещеник, който посреща светото семейство на входа на храма. В Православното изкуство по-често Богородица държи Младенеца, докато в Католическото свети Симеон вече поема бебето в ръце.

Втора глава: Градски светци-патрони в Централна Далмация

1. Трогир – Свети Иван

Сведения за живота на светеца

В тази част се търси истината относно произхода на светеца, както и изкачването му до високия църковен сан. Споменават се важни моменти от дейността му в последните години на хърватска власт в Далмация и първите такива на Унгария.

Поява на култа

Култът към свети Иван се появява веднага след смъртта му, а официализацията му от страна на Рим се извършва в края на XII век.

Други светци и култове в Трогир

Тук по увлекателен начин е разказана историята на свети Лаврентий и връзката му с Трогир. Катедралата в града всъщност е посветена на него и той има статут на съзачитник на града.

Пренос на култа и мощи в Далмация

Описано е как са открити мощите на свети Иван, след като били изгубени дълги години. Спомената е венецианската кражба и чудодейното завръщане на реликвата в Трогир.

Чудеса в Далмация/ Прояви на светеца

Разказани са случаи на чудеса, при които болни са излекувани, но също и такива, при които се спасява винената реколта.

Главна църква

Катедралата „Свети Лаврентий“ е изградена основно в XIII век. От този период е порталът на майстор Радован. Камбанарията показва новите архитектурни стилове

от венецианския период след 1420 година. В интериора най-значим е параклисът, посветен на свети Иван.

Празник на светеца

На официалния празник 14 ноември се организира процесия из улиците на града и света литургия в катедралата. Също така в дните преди честването бил организиран и голям панаир.

Изкуство и памет

Свети Иван се изобразява винаги като възрастен мъж в епископски одежди. Емблематична е скулптурата върху главната градска порта.

2. Сплит – Свети Домниус

Сведения за живота на светеца

Анализират се двете основни версии за живота на свети Домниус – едната обвързваща го със свети Петър, а другата – с император Диоклециан.

Поява на култа

Култът към светеца се разпространява в Салона. Гробът му е в местността Манастирине.

Други светци и култове в Сплит

Посочват се имената на свети Анастазий, свети Арнир и светците Козма и Дамян.

Пренос на култа и мощи в Далмация

В тази част се разкрива историята за преноса на мощите от Салона в Сплит в началото на VII век. Дава се информация и за появата на реликви в Латеранската църква.

Чудеса в Далмация/ Прояви на светеца

Дава се повече информация за ролята на свети Домниус по време на църковния събор в Сплит от 925 година. Споменава се и избавлението от голямата чума в 1784 година.

Главна църква

В тази част се описват основните елементи от храмовия интериор – двата олтара, посветени на свети Домниус, олтарът на свети Анастазий, бароковият хор. Отделено е специално внимание на мощехранителниците в съкровищницата, както и на дърворезбованата порта. Споменат е и някогашният храм на Юпитер, а днес баптистериум.

Празник на светеца

Тук се дава информация относно организацията на празника на 7 май, съпътстващия панаир, написаното в градския статут, тържествената процесия.

Изкуство и памет

Описана е мозайката в Латеранската църква. Дава се информация за различни скулптури, релефи, монети, гербове, печати с образа на светеца.

Трета глава: Градски светци-патрони в Южна Далмация

1. Дубровник – Свети Влас

Сведения за живота на светеца

Свети Влас бил от арменски произход. Родил се в град Сива. Бил надарен с лечителски свойства. Убит е мъченически през 316 година от римския управител Агрикол.

Поява на култа

Първоначално култът към свети Влас се разпространил сред арменското население в Мала Азия. След VI век е пренесен в Южна Италия, а оттам и в цяла Западна Европа. Съществуват известни спорове относно точното местонахождение на гроба му в Сива.

Други светци и култове в Дубровник

В тази част се анализират накратко ранните култове към свети Стефан, покровителя на старата колония Епидавър свети Иларион, популярните византийски светци Сергей и Вахх, група ранни римски мъченици, включваща свети Панкратий, света Домицила, света Петронила, свети Нерей, свети Ахил.

Пренос на култа и мощи в Далмация

Свети Влас сам избира да стане покровител на Дубровник, когато спасява града от венецианците в 971 година. Описани са множество сведения за пренос на негови реликви от кръстоносци, както и появата на отделните мощи в самата Рагуза.

Чудеса в Далмация/ Прояви на светеца

Тук са представени редица моменти, в които свети Влас спасява Дубровник било то от врагове, било то от природни стихии. Споменати са и държавните символи, върху които фигурира образът му, което е потвърждение на статута му на официален патрон.

Главна църква

Първата църква, посветена на светеца, била при манастира „Света Клара“. В последствие в средата на XIV век е съградена нова на по-централно място. Съвременната барокова конструкция е завършена в 1715 година.

Празник на светеца

По увлекателен начин е направено описание и сравнение между провеждането на фестивала на свети Влас в периода на Рагузката република и днес. Предадени са лични впечатления на автора от събитието на 3 февруари.

Изкуство и памет

Представени са любопитни творби, посветени на свети Влас, от цяла Европа. Накратко е описана историята на храма „Свети Влас“ в Гоа. Споменати са множеството скулптури и релефи в самия Дубровник.

2. Котор – Свети Трифон

Сведения за живота на светеца

Роден в Кампсада, област Фригия, Трифон успял да излекува болната дъщеря на император Гордиан. В последствие става жертва на гоненията на Деций и е убит в 250 година в Никея.

Поява на култа

Представени са редица примери за култа към свети Трифон в Константинопол и Никея.

Други светци и култове в Котор

Блажената Озана извършила много чудеса, за да спаси град Котор и жителите му от многобройни нещастия през XVI век.

Пренос на култа и мощи в Далмация

Мощите на свети Трифон били пренесени от Константинопол в Котор в 809 година.

Чудеса в Далмация/ Прояви на светеца

Когато корабът с мощите на свети Трифон влязъл в залива на Котор, камбаните в града почнали да бият от само себе си.

Главна църква

Романският храм „Свети Трифон“ е осветен през 1166 година. Последвали са множество реконструкции, основно предизвикани от честите земетресения в региона. Подробно са описани реликвите, които се пазят в съкровищницата на храма.

Празник на светеца

Главният празник на свети Трифон в Котор се случва на 3 февруари. Тогава се организира и тържествена процесия. Освен тази дата се отбелязват 10 ноември и 13 януари.

Изкуство и памет

Свети Трифон е възприеман като лечител и покровител на лозарите. Той е обявен и за патрон на Москва. Освен тамошната легенда в тази част авторът описва и любопитната венецианска църква, носеща името му.

Заклучение

В дисертацията бяха показани и сравнени редица примери за поява и развитие на религиозни култове в далматинския регион. При все, че този текст не претендира за пълна изчерпателност, най-вече поради огромния брой на светци-покровители в разглеждания ареал, то той дава информация именно за тези от тях, върху които беше поставен акцент в уводната част.

На първо място беше потвърдено многообразието от светци-покровители. Някои от тях са библейски фигури (Симеон). Други са жертви на християнски гонения през III и IV век (Хрисогон, Домниус, Влас). Трети пък са по-късни личности, чиято историческа съдба е коренно различна (Иван). Част от светците никога не са стъпвали физически в земите на Далмация (Трифон, Влас). Други пък са живели именно там (Домниус, Иван). Това, което обединява всички разгледани фигури, е тяхното голямо локално значение за съответните градове и глобално за целия регион.

Всички тези светци играят ролята на духовни бранители, на посредници между Бог и жителите през векове на военни опасности, смъртоносни епидемии, глад, нищета и често се явяват като обединители на населението, независимо от тяхната прослойка, социален статус и материално положение. В случай на неволя светците обединяват всички в града. Представителите на градската управа и църквата се възприемат като овластени посредници на желанията и потребностите на всички членове на общността. Гражданите посвещават или издигат нови църкви и параклиси в чест на своите патрони, както в градовете, така и в околните селища. Тук работят

едни от най-изтъкнатите архитекти на своето време. Не се пестят средства за направата на изящни олтари. Изтънчени майстори на четката рисуват картини, популярни скулптори създават фини статуи, умели ювелири изработват златни и сребърни реликварии, които да съхранят безценните свети мощи. В събитията, свързани с празника на светците, участие взимат всички жители на града без изключение.

Патронажът на светеца-защитник е важен елемент, който е неразривно свързан с разширението на градската общност в рамките на комуната, а по-късно и нейната околност. Няма съмнение, че култът към светеца-покровител изиграва важна роля в смисъла на политическата автономия и до известна степен е допринесъл за възникването на чувство на местен патриотизъм и усещане за принадлежност към съответната градска общност у населението в Далмация. Ще минат векове преди това усещане да бъде преодоляно и далматинците да започнат да се усещат като част от едно цяло. Това се постига вероятно чак в средата на XIX век, а сред факторите за него е и налагането на свети Йероним като покровител на цяла Далмация.

Няма статут, нито законник, нито хроника, нито документ, в който местният патрон да не е изтъкнат най-често в уводната част като гарант за приемственост и изпълнение на всички задължения. В средновековното право светското често се смесва със сакралното.

Светецът се грижи за жителите на общината. Помага им чрез своите мощи, които извършват чудеса, но при условие, че те живеят според Божия закон и извършват милосърдни актове. Повод за обществена гордост е всяка проява на светеца-покровител, всяко негово чудо, което доказва силата на мощите и го издига по-напред в своеобразната йерархия на светците-покровители на градове в Далмация. Неговите мощи заемат централно място в ежедневието, по време на религиозни празници, официални церемонии, панаири, общински тържества. Легендите, които се носят около светите реликви повишават тяхната стойност в очите на благочестивите граждани, а понякога допринасят и за привличането на поклонници от съседни комуни или по-далечни региони. Обикновените хора пък се възприемали като поданици на светеца или дори негови деца, често пъти чувстващи се по-уязвими от него, отколкото от политическата власт. Авторитетът на светеца-

покровител е бил неоспорим социален фактор за сближаване между феодалните прослойки, както и представителите на различните гилдии.

Здравата връзка, която съществува между светеца-покровител и жителите на града, се изградила през столетията от Средновековието до наши дни. В никакъв случай тя не трябва да се разглежда като заключена в рамките на съответната градска общност. Да, със сигурност тя е най-силна именно там, но историческата действителност изисква да не бъдат поставяни подобни граници. Това, че тези култове стават популярни в Далмация, не означава, че те не намират пристан и другаде. В изложението бяха показани примери в това отношение отвеждащи ни към Рим, Константинопол, Москва. Беше поставен акцент и върху самото далматинско население като пряк и основен разпространител на тези култове, благодарение на което те достигат отдалечени на хиляди километри кътчета. Често възприемани като търговски селища, далматинските градове не разполагали със собствени армии, посредством които да овладяват територии. Но те имали нещо по-силно – светците-покровители, чиито изображения, статуи, свети мощи марширували като войници из средновековния свят, носейки със себе си славата на метрополията.

Далмация е регион, чието огромно значение за развитието на световната култура е широко признато от ЮНЕСКО. В списъците на организацията за материално и нематериално наследство са включени обекти от всички основно разглеждани в текста градове: Задар, Трогир, Сплит, Дубровник, Котор. Разположена на кръстопътно положение, където Запада и Изтока си дават среща, Далмация продължава да привлича хора от близки и далечни краища. Най-сигурна гаранция за светлото бъдеще на региона са светците-покровители. И днес те продължават да държат в сигурните си ръце градовете или са разтворили своя покров над тях, спомагайки на задружното местно население да преодолее всяко препятствие по пътя към просперитета.

Приноси

1. Сред достойнствата на изложението бих посочил цялостния му принос към историографията на проблематиката в България. До този момент у нас не е правен подобен опит да разкрие подробно факти, свързани конкретно с тези светци-покровители. Някои от тях са сравнително добре познати като имена у нас (Трифон, Анастасия, Влас), но пък трудовете, които са им били посветени поставят акцент по-скоро върху етноложката част на проблематиката и по-рядко историческата им връзка с България (тук бих споменал популярните топоними град Свети Влас, остров Света Анастасия). Разглеждането им от гледна точка на една небългарска територия е новост, която е сред достойнствата на тази дисертация. Освен това страниците посветени на имена като свети Домниус, свети Иван и свети Хрисогон са нещо съвсем ново за българската историография.

2. Особено приятно е, че в този текст своето място намира и един позабравен дори в Задар светец – Зоило. Надявам се, че появата му тук ще допринесе за популяризирането му, а защо не и възстановяване на част от традициите свързани с тази значима за ранното християнство фигура.

3. Освен за светците-покровители в далматинските градове, текстът ни запознава и с един реципрочен феномен – местен свещеник, който в последствие става защитник на град извън рамките на Далмация. Фигура, която е твърде слабо изследвана в световен мащаб и е напълно непозната в България.

4. На редица места в дисертацията се проявява авторското отношение по разглежданите проблеми.

5. Сред големите приноси на текста може да се посочи огромната база емпирично познание, която се вплита умело в разсъжденията по проблемите, придавайки особена тежест върху направените изводи.

6. За първи път в България е представен с такава детайлност фестивал на светец-покровител от далматинския регион.

7. За първи път се прави подобно пълно изследване върху конкретни светци с цел да се докажат регионални закономерности, както и затвърди представата за богатото многообразие от примери. Широката гама от аспектите, върху които се разсъждава, превръщат текста в значим източник на информация за хора с професионални интереси в различни сфери на познанието – култура, история, география, етнология, археология, изкуство.

8. Текстът дава отговори на редица въпроси, засегнати в предходни проучвания по темата, но останали недоизяснени, а също така поставя и нови питання, които тепърва ще бъдат обект на изследване.

Публикации

Колев, С. Доклад на теренните проучвания по проект на тема: Етноконфесионални взаимоотношения на Балканите: поглед отвън и отвътре, списание Mediaevalia, кн. 7, 2014, 1-8.

Колев, С. Свети Домниус – спорни моменти за живота и мощите, списание „История“, бр. 1/ 2017. (под печат)

Колев, С. Фестивалът на свети Влас – средновековна традиция с бъдеще, списание „Историческо бъдеще“. (под печат)

Участия в научни форуми

1. Научна конференция „Етноконфесионални взаимоотношения на Балканите: поглед отвън и отвътре“, София, 27 ноември, 2013.
2. Научна конференция „Политики и идеологии XIX-XX в.: Теория и практика“, София, 28-30 април, 2014.
3. ISHA summer seminar „Crisis and Development“, Ljubljana, 14-20 юли, 2014.
4. Научна конференция „Средновековието – 15 века „тъмнина“ (IV – XVIII век)“ – в памет на Жак льо Гоф (1924-2014), Благоевград, 14 ноември, 2014.
5. IV International Congress of Art History Students, Zagreb, 4-6 november, 2015.
6. Докторантски и постдокторантски четения, София, 17-18 декември, 2015.

Специализации

Специализация по програма Еразъм + в Sveučilište u Zagreb, 1 октомври, 2015 – 1 февруари, 2016.

По време на престоя в Загреб има изнесена лекция пред хърватски студенти.